

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI, CLUJ-NAPOCA

FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

ȘCOALA DOCTORALĂ „ISTORIE. CIVILIZAȚIE. CULTURĂ”

**Ceramica romană descoperită în
castrul roman de la Gherla**

-REZUMAT-

Conducător științific:

Conf. univ. dr. habil. *Florin-Gheorghe FODOREAN*

Candidat:

Andra-Cezara COMIATI

Cluj-Napoca

2025

Cuprins

Introducere	4
Castrul roman de la Gherla	8
Ala II Pannoniorum	14
Capitolul I: Ceramica fină	
1. Terra sigillata	17
1.1 <i>Terra sigillata</i> cu decor în relief	19
1.2 <i>Terra sigillata</i> lisă	27
1.2 Catalog	33
2. Sigillata Pontica	51
2.1 Catalog	53
3. Terra sigillata locală	55
3.1 <i>Terra sigillata</i> locală lisă	56
3.2 <i>Terra sigillata</i> locală decorată în tehnica cut-glass	63
3.3 Catalog	66
4. Ceramica șampilată	85
4.1 Catalog	99
4.2 Ceramica decorată cu roțița sau ruleta	117
4.3 Catalog	119
5. Ceramica glazurată	123
5.1 Catalog	125
6. Ceramica decorată în tehnica barbotinei	126
6.1 Catalog	128
Capitolul 2: Ceramica de uz comun	
1. Vasa potatoria	131
1.1 Boluri/cupe de mici dimensiuni	131
1.2 Cupe	132
1.3 Pahare	134
1.4 Catalog	137
2. Vasa escaria	142
2.1 Boluri	142
2.2 Străchini	146
2.3 Platouri	146
2.4 Farfurii	147
2.5 Catalog	151
3. Vasa coquinaria	166
3.1 Platouri	166
3.2 Castroane	167
3.3 Oale	168
3.4 Capace	171
3.5 Mortaria	172
3.6 Strecurători	173
3.7 Catalog	177
4. Vase pentru turnat, păstrat și transportat alimente	190
4.1 Ulcioare	190
4.2 Căni	192
4.3 Amfore și amforete	193
4.4 Dolia	194
4.5 Catalog	199

5. Ștampile de meșteri, graffiti, semne paleocreștine	221
5.1 Ștampile de meșteri	221
5.2 Graffiti	222
5.3 Semne paleocreștine	225
Capitolul 3: Vase de cult	
1. <i>Turibula</i>	231
2. Vase antropomorfe	234
3. Paterae	237
4. Catalog	238
Concluzii finale asupra veselei de masă descoperită în castrul roman de la Gherla	240
Bibliografie	246
Anexe	272
Planșe	276

Rezumat

Castrul roman de la Gherla a fost construit în timpul împăratului Traian, cândva între anii 106-118, la scurt timp după cucerirea provinciei, și a funcționat până la abandonarea ei în timpul împăratului Aurelian în 271. Fiind așezat strategic pe linia de caestre intermediare ce făcea legătura între caestrele de legiune de la *Apulum* și *Potaissa* și caestrele de pe Someșul Mare (Cășeu, Ilișua, Odorheiu Bistriței, Livezile), castrul avea totodată rolul de a sprijini garnizoanele de pe *limes*-ul nord-vestic.

Vestigiile romane de la Gherla au intrat în atenția marilor cărturari încă din secolul al XVIII-lea. Pe parcursul următorului secol ruinele castrului apar consemnate în lucrări dedicate patrimoniului antic al Transilvaniei. Primele săpături arheologice propriu-zise au loc la începutul secolului XX, efectuate Josef Ornstein și Endre Orosz. Peste 30 de ani, Gherasim Pinteș va întreprinde și el săpături pe una din laturile castrului. În anii 1960, profesorul Alexandru Nicula face câteva sondaje în *prætorium sinistra*. Rezultatele acestor săpături nu ne sunt însă cunoscute. Odată cu construirea Combinatului de prelucrare a Lemnului, a cărui construcție urma să distrugă definitiv castrul, se organizează săpături de salvare, care au produs o cantitate impresionantă de material arheologic, mai ales ceramic.

Lucrarea de față își propune analiza materialului ceramic provenit din săpăturile de salvare efectuate în castrul roman de la Gherla în perioada anilor 1981-1983. Materialul se află în custodia a două muzee diferite: materialul special (fragmente de *terra sigillata*, ceramica șampilată, glazurată, cea decorată în tehnica barbotinei) se află în posesia Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca, iar restul materialului, dintre care cea mai mare parte o reprezintă ceramica de uz comun, se află în depozitul Muzeului de Istorie din Gherla. În total au fost analizate 559 de fragmente ceramice; am trecut cu vederea fragmentele atipice, adică fragmentele de pereți fără decor, torțile simple și inele de fund din care nu s-a putut extrage nicio informație în plus. Vesela a fost împărțită în cele două mari grupe specifice ceramicii de epocă romană: ceramica fină (sau de lux) și ceramica de uz comun. Deoarece importurile sunt relativ puține, nu am recurs și la o a doua împărțire a ceramicii fine, în alte două categorii, anume importuri și ceramica produsă local. Singurele importuri certe identificate sunt vasele de tip *terra sigillata*. A fost identificată de asemenea o nouă grupă de *sigillate* de import: *sigillate pontice*, identificate în Dacia până în momentul de față doar la *Potaissa*.

Din grupa ceramicii fine mai fac parte imitațiile locale de *terra sigillata*, ceramica șampilată și cea decorată cu roțița sau ruleta, ceramica decorată în tehnica barbotinei și ceramica glazurată. Ultimele două categorii sunt extrem de slab reprezentate, ceea ce este un bun indiciu asupra faptului că ele puteau fi de asemenea importuri, și că atelierele locale de la Gherla nu produceau astfel de vase. Până la efectuarea de analize asupra pastei, acest aspect nu poate fi determinat cu precizie.

Ceramica de uz comun a fost împărțită pe categorii, după criteriul funcționalității: *vasa potatoria* – vasele de băut; *vasa escaria* – vasele pentru servirea mesei; *vasa conquinatoria* – vasele în care se prepara mâncare; și vasele de turnat, păstrat și transportat alimente. În cadrul fiecărei grupe au fost mai departe individualizate, după formă, mai multe grupe de vase.

Ceramica fină

Vasele de tip *terra sigillata* descoperite în castrul de la Gherla se înscriu în tiparul deja cunoscut al importurilor din Dacia Porolissensis. Numărul fragmentelor aflate în patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei, anume 110, este destul de redus. Totuși o analiză a acestei categorii de material este absolut necesară pentru o mai bună înțelegere a vieții economice din această așezare și sunt în același timp un important instrument de datare, datorită diversității formelor, a decorului specific unor zone, ateliere și meșteri a căror activitate este extrem de bine documentată.

Din numărul total al fragmentelor pe care le-am avut la dispoziție, doar 73 au putut fi încadrate tipologic, o dată din cauza gradului ridicat de fragmentare și de asemenea din cauza faptului că majoritatea acestor fragmente sunt pereți din corpul vaselor, ceea ce face imposibilă atribuirea lor unei tipologii.

O primă caracteristică a vaselor *terra sigillata* descoperite în castrul de la Gherla este ponderea semnificativ mai mare de vase importate din centrele Galliei centrale, fenomen sesizat în cazul multor alte așezări din Dacia. Această particularitate se observă pe tot parcursul secolului al doilea dar dispare treptat începând cu secolul al treilea. Produsele de la Rheinzabern ocupă locul al doilea în cadrul ponderii importurilor, observându-se o preferință a lor în ceea ce privește *sigillatele* lise. Încheierea activităților centrelor de producție ale Galliei centrale coincide cu perioada în care exporturile de la Rheinzabern capătă amploare. Numărul mic de produse importate din atelierele Galliei de Sud trebuie pus pe seama

perioadei în care acestea au activat. Absența aproape totală a produselor de la Westendorf a fost explicată în capitolul de față, fiind o caracteristică a importurilor în toată Dacia nordică. Pe parcursul secolului al treilea se observă o scădere în rândul importurilor, acestea fiind treptat înlocuite cu produse produse local, fabricate în atelierele care trebuie să se fi dezvoltat în așezarea din apropierea castrului de la Gherla.

O a doua caracteristică demnă de menționat este absența vaselor *terra sigillata* pentru gătit și păstrat mâncarea. Cea mai notabilă este absența vaselor de tip *mortaria*. Cea mai plauzibilă explicație este că ele nu au fost lăsate în urmă de către soldați, având în vedere atât importanța vaselor de tip *mortarium* în bucătăria romană, cât și statutul veselei *terra sigillata* ca produse de lux.

Terra sigillata locală descoperită în castrul auxiliar de la Gherla a fost încadrată astfel deoarece, în linii mari, vasele acestea întrunesc unele dintre caracteristicile sigillatelor vestice. Atât forma, evident inspirată din vastul și bogatul repertoriu al sigillatelor autentice, cât și calitatea pastei și a angobei este apropiată de a lor. Numărul fragmentelor de *sigillate* locale este puțin mai redus decât cel al *sigillatelor* vestice, totalul lor fiind de 81 de piese.

Cu toate că numărul lor este destul de redus, câteva concluzii pot fi trase în urma analizei *sigillatelor* produse la Gherla. În primul rând, în ceea ce privește tipologia lor, toate fac parte din categoria vaselor *terra sigillata* lise. Până în momentul de față, în castru nu au fost descoperite imitații locale de *terra sigillata* cu decor în relief, deși, după cum s-a arătat mai sus, ele există și sunt produse în alte centre olărești din Dacia. Din categoria *sigillatelor* lise descoperite aici se desprinde o altă, aceea a *sigillatelor* locale decorate în tehnica „*cut-glass*”.

În al doilea rând, lutul utilizat la fabricarea lor este de bună calitate; pasta este fină, compactă, cu foarte puține incluziuni; culoarea ei variază de la nuanțe de gălbui până la roșiatică, iar firnisul, care îmbracă atât interiorul cât și exteriorul vaselor, are o nuanță de portocaliu-roșiatic cu aspect mat. Repertoriul formelor include vase pentru servit masa, cum ar fi boluri (Dragendorff 35, Dragendorff 37 și Dragendorff 42), farfurii (Curle 15) și cupe, precum și vase pentru turnat și păstrat lichide (ulcioare). Interesante sunt două fragmente, unul care provine de la un pahar Isings 21 și un altul de la o farfurie, fabricate dintr-o pastă alb-gălbuie, extrem de fină, acoperite cu o angobă maro-oliv; ambele fac parte din categoria vaselor *sigillate* lise produse local și au fost decorate în tehnica „*cut-glass*”, imitând foarte

bine decorul vaselor de sticlărie. Analogii pentru ambele vase se găsesc la *Napoca*, *Porolissum*, *Arcobadara* și *Cristești*, toate datate în intervalul secolelor II-III p.Chr.

Este foarte posibil ca cele două exemplare decorate în tehnica *cut-glass* să provină de la un alt atelier din zona Daciei Porolissensis. Numărul mic de sigillate locale, la care se adaugă un număr la fel de mic de vase șampilate, indică un aspect important al atelierelor locale de la Gherla: este clar că ele aprovizionau doar castrul și *vicus*-ul din jurul său, acoperind astfel nevoile unui număr relativ limitat de oameni. Scopul atelierelor de la Gherla nu era exportul pe scara provinciei, ci doar alimentarea pieței locale cu cele necesare unui stil de viață modest, dar roman. Ceramica șampilată (la care ne vom opri în subcapitolul următor) și ceramica *terra sigillata* locală mai au în comun faptul că ele au fost confecționate din același tip de pastă, și acoperite cu același tip de angobă. Astfel, atelierele de la Gherla nu au produs *sigillate* cu decor în relief, dar probabil ceramica șampilată ținea locul acestei categorii de vase de lux.

Castrul de la Gherla se înscrie în categoria castrelor auxiliare care au beneficiat de un atelier ceramic situat în *vicus*-ul din apropiere, în care a fost produsă și ceramică șampilată. Numărul fragmentelor descoperite nu este mare, dispunem doar de 71 de exemplare. Ceea ce se poate spune despre repertoriul formelor, este că el se aseamănă cu cel al altor centre de producție a ceramicii șampilate din Dacia, incluzând imitații ale vaselor de tip *terra sigillata*, cupe și boluri imitând ceramica cu pereți fini, precum și farfurii. Lipsesc în schimb vasele pentru turnat lichide (ulcioare) și vasele pentru gătit (oale). Aceeași lipsă a unor categorii de vase destinate păstrării, depozitării și gătitului a fost remarcată și în cazul vaselor de tip *terra sigillata*. Cele mai numeroase sunt bolurile care imită forma Dragendorff 37. Strachina de mari dimensiuni, cu corpul frânt este identică atât ca formă cât și ca decor cu exemplarele de la *Porolissum*, ceea ce sugerează că acest vas este un import fabricat în acest mare centru (cel mai mare din Impriu) de producere a ceramicii șampilate.

Lutul din care au fost confecționate este fin, pasta este de bună calitate, compactă, cu incluziuni puține, arsă oxidant (54 de exemplare) sau reductant (11 exemplare). Doar în patru cazuri s-a remarcat ardere incompletă. Ca și degresanți s-au folosit nisip, pietre mici și bucăți de ceramică zdrobite. Este o deosebire interesantă față de centrul de la *Porolissum*, unde vesela arsă reductant, de culoare neagră, se găsește în cantități mult mai mari; la *Napoca*, însă, situația este similară cu cea de la Gherla în ceea ce privește predilecția pentru vesela arsă oxidant, de culoare roșu-gălbui sau cărămiziu. Angoba, care acoperă ambele părți ale

vaselor, încearcă să imite firnisul strălucitor al vaselor *terra sigillata* sau pe cel negru al vaselor *terra nigra*.

Cele mai frecvente sunt motivele decorative geometrice; sunt frecvente liniile drepte, oblice sau curbate, semicercurile cu deschidere în partea inferioară sau superioară, cercurile simple sau duble. De multe ori este întâlnită asocierea dintre linii și cercuri sau linii și semicercuri, pentru a crea un decor complex. Sunt de asemenea des întâlnite motivele vegetale, în special frunzele de diferite forme și dimensiuni, uneori asociate cu rozete, alte ori asociate cu motive geometrice. Elementele de decor inspirate de cele regăsite pe vasele de tip *terra sigillata* sunt reprezentate în special de ove; numărul lor nu este mare, doar șase astfel de exemplare au fost identificate. Ovele sunt fie simple, fie duble, puternic curbate, și le lipsește bastonașul caracteristic șirurilor de ove de pe *sigillate*. Tot în categoria elementelor de decor inspirate de *terra sigillata* se încadrează și figura umană reprezentată pe unul din vasele descoperite în castru. Pe patru exemplare sunt redată litere, cea mai des întâlnită fiind litera „S”, iar pe un alt exemplar se observă alăturarea literelor „H” și „O”.

Decorul regăsit pe vasele șampilate este asemănător, dar nu identic, cu cel al altor centre de producție din Dacia. Repertoriul motivelor decorative este mai restrâns decât cel de la *Porolissum* și *Napoca* spre exemplu, dar nu și mai slab în ceea ce privește calitatea reprezentărilor. Un foarte bun exemplu al calității produselor de la Gherla este bolul pe care a fost reprezentată o figură umană, încadrată într-un medalion.

Cantitatea restrânsă de material de care dispunem, precum și starea lui de fragmentare, ne împiedică să stabilim o evoluție a formelor vaselor și a decorului. Cea mai mare cantitate de ceramică șampilată a fost descoperită în secțiunile deschise în interiorul castrului, în zona barăcilor soldaților. Cele mai multe piese (30) se pot data pe baza datelor stratigrafice ca fiind confecționate în secolul al III-lea; Așadar, cronologic vorbind, se pare că atelierele ceramice de la Gherla încep să producă ceramică șampilată cândva la sfârșitul secolului al II-lea, continuându-și activitatea și pe parcursul secolului următor. Perioada secolului al III-lea este cea mai bogată în astfel de descoperiri, de unde se poate concluziona că declinul ușor al veselelor importate care poate fi observat începând cu acest secol, se datorează pe de-o parte și aprovizionării pieței de consum cu produse fabricate local, în atelierele deschise în jurul castrului auxiliar, și care datorită calității pastei și angobei, precum și a decorului foarte bine realizat, au concurat cu produsele ceramice ale atelierelor vestice, acaparând până la urmă economia locală. Numărul mic de vase șampilate

descoperite în castru indică încă o dată faptul că produsele atelierului local în care acestea au fost fabricate erau destinate pentru acoperirea nevoilor soldaților din castru, și nu era în niciun caz un mare centru de producție care să și exporte produsele în-afara ariei așezării de la Gherla.

Ceramica decorată cu ajutorul unor instrumente precum roțița sau ruleta este considerată ca făcând parte tot din categoria ceramicii șampilate. Ele se diferențiază prin caracterul instrumentelor folosite pentru decorarea vaselor: instrumentele folosite pentru decorarea ceramicii șampilate au suprafața activă plană, în timp ce instrumentele folosite pentru decorarea acestei a doua categorii au suprafața activă circulară. Fragmentele de vase decorate cu roțița sau ruleta descoperite la Gherla sunt în număr redus, limitându-se la 15 exemplare.

Disponem de un singur exemplar de ceramică glazurată descoperit în castrul de la Gherla. Este vorba de un fundul unui vas de băut, din care se mai păstrează jumătate din inelul lui, cu o parte din peretele aferent. Acesta a fost fabricat dintr-o pastă fină, compactă, de culoare cafenie deschisă, cu angoba de culoare brun-roșcat cu aspect lucios.

Fragmentul ar putea proveni de la un vas de băut asemănător ca formă cu un astfel de vas descoperit la Napoca. În lipsa contextului în care a fost descoperit, fragmentul este de asemenea greu de datat. Caracterul singular al acestei descoperiri în castru nu este neobișnuit, acest fenomen fiind sesizat și în cazul altor așezări din Dacia, din cauza rarității acestei categorii de vase. La Buciumi au fost descoperite doar două fragmente de vase de acest fel, tot un fragment de fund, cu caracteristici ale pastei și glazurii asemănătoare ce cel descoperit la Gherla, și un fragment de buză de la un bol.

Până în momentul de față a fost descoperit un singur vas decorat în tehnica barbotinei în săpăturile efectuate în castru. Este vorba de o farfurie de formă Drag.36, cu profilul în formă de „S”, confecționată dintr-o pastă de foarte bună calitate, cu puține incluziuni, de culoare albrozalie; farfuria a fost acoperită cu o angobă de culoare maro-măslinie. Pe buza vasului meșterul olar a creat un decor vegetal alcătuit din frunze lanceolate cu codițe.

Contextul în care a fost descoperită piesa poate doar să indice faptul că este vorba despre un import, datat în secolul al II-lea p.Chr. Atelierul care a fabricat această piesă este greu de identificat, având în vedere că forma vasului este una cunoscută de toți meșterii olari iar decorul nu poate indica sigur locul de proveniență, deoarece nu există motive decorative

absolut identice în decorarea prin barbotinare; de asemenea, frunzele lanceolate sunt printre cele mai răspândite motive decorative utilizate în ornamentarea acestor vase.

Ceramica de uz comun

Categoria vaselor *potatoria* cuprinde toate recipientele care serveau la băutul lichidelor. Au fost identificate trei mari grupe înscrise în această categorie: boluri/cupe, cupe și pahare. În castrul de la Gherla vesela *potatoria*, la fel ca și în cazul altor situri de epocă romană, este cea mai slab reprezentată din punct de vedere cantitativ. Credem că cea mai bună explicație pentru acest fenomen este că, pentru băut, exista o preferință pentru vasele din sticlă. În cazul grupei bolurilor/cupe se admite o dublă funcționalitate a acestora: ele puteau servi atât pentru băutul lichidelor cât și pentru păstrarea diferitelor sosuri sau oțeturi, specifice bucătăriei romane. Pentru că este greu de distins între cele două funcționalități, ele au fost tratate ca parte a veselei pentru băut lichide.

Numărul total al vaselor *potatoria* se ridică la 26. După cum s-a menționat deja, grupa este cea mai slab reprezentată printre materialul arheologic descoperit în castru. Dintre cele trei grupe principale încadrate aici, anume, cupe/boluri, cupe și pahare, cea mai numeroasă categorie este cea a cupelor (15), urmată de boluri/cupe (9) și pahare (2). Paharele sunt extrem de slab reprezentate, și trebuie reamintit faptul că ambele fac parte dintr-o tipologie care imită clar recipientele de acest fel din sticlă. Acest fapt trebuie să fie și motivul numărului mic de astfel de vase descoperite în castru.

Categoria vaselor *escaria* cuprinde vesela utilizată pentru servirea mâncării. Au fost identificate patru mari categorii: boluri, străchini, platouri și farfurii. Din punct de vedere cantitativ, vesele din care se mănâncă este a doua cea mai răspândită categorie de vase în castrul de la Gherla. Lucrul nu este surprinzător, acest fenomen fiind întâlnit și în cazul altor așezări din Dacia. Cele mai răspândite sunt bolurile (54 de exemplare), urmate de platouri (9 exemplare), farfurii (8 exemplare) și străchini (7 exemplare). În literatura de specialitate, diferențierea dintre boluri și străchini este încă subiect de dezbatere. Având în vedere că ambele au aceeași funcționalitate, am diferențiat aceste două categorii pe criterii strict morfologice: străchinile au fost dotate cu torți de prindere, care lipsesc în cazul bolurilor. Admitem și că, pe lângă servitul mesei, străchinile ar fi putut fi utilizate și pentru păstrarea hranei.

Vasa conquinatoria sunt definite ca acele vase a căror funcționalitate este legată de prepararea mâncării. Astfel, au fost incluse în această categorie oalele, capacele, *mortaria*, strecurătorile, dar și platourile și castroanele. Aceste ultime două categorii au fost încadrate ca vase pentru gătit deoarece prezența urmelor de ardere secundară pe pereții lor exteriori indică utilizarea lor în prepararea sau încălzirea mâncării. Categoria vaselor pentru prepararea mâncării este a treia cea mai numeroasă grupă, cu 67 de exemplare în total.

Sub denumirea de vase pentru turnat, păstrat și transportat alimente au fost catalogate ulcioarele, cănille, amforele, amforetele și chiuourile/dolia. Numărul total al acestor vase se ridică la 112, fiind astfel cele mai răspândite. Din această categorie, vasele pentru turnat lichide (ulcioare, căni) sunt cele mai numeroase (85 exemplare), urmate de cele pentru păstrat alimente (22 exemplare).

Numărul mic de amfore și amforete, în special al amforelor, poate fi explicat prin faptul că toate cercetările arhologice s-au concentrat în zone unde aceste vase nu erau depozitate (barăci, turnuri de colț, sistemul de apărare). Chiar și luând în calcul acest fapt absența amforelor este totuși frapantă. Există de asemenea posibilitatea că acestea, deși au fost descoperite în castru, au fost pierdute în timpul deplasării materialului ceramic de la un muzeu la altul, în repetate rânduri.

Trebuie de asemenea invocat un alt aspect general valabil pentru întreaga provincie Dacia: amforele sunt prezente în număr relativ mic în mediul militar de aici. Situația a fost constatată și la Bucium, de exemplu, unde doar cinci amfore au fost descoperite în barăcile soldaților. Numărul mic de amfore descoperite în mediul militar a fost constat și în cazul *Pannoniei*, atât la *Carnuntum*, cât și la *Vindobona*.

Vase de cult

Turibula sunt recipiente a căror funcționalitate este încă subiect de dezbatere printre cercetători. Denumirea lor poate avea ca origine cuvântul *tus*, care înseamnă cenușă, ele desemnând recipientele în care se ardeau substanțe aromate ca ofrandă pentru zei. Astfel de recipiente, fabricate din aur, argint sau bronz, erau umplute cu cărbuni aprinși și purtate în mâine de către officianți în timpul alaiurilor procesionale. Își au originea în peninsula Italică unde sunt cunoscute din secolul III a.Chr., de unde se răspândesc în tot Imperiul, devenind sinonime cu stilul de viață și cultura romană.

Vasele antropomorfe au fost considerate o raritate în perioada romană, noi dovezi din provinciile vestice arată că acestea au fost folosite mai frecvent decât am crezut până acum. În ceea ce privește aspectul lor, aceste vase se diferențiază în primul rând printr-un element decorativ principal, care înfățișează fețe masculine aplicate în relief, cel mai adesea realizate într-o manieră foarte rudimentară. Ocazional, unele dintre trăsături pot fi incizate și, foarte rar, pictate.

Un astfel de vas a fost descoperit și în castrul de la Gherla. Este vorba de o cupă care are elementele de decor aplicate în relief, care alcătuiesc un chip masculin pot fi observate imediat sub buza vasului: o sprânceană arcuită, crestată, cu marginile îndreptate aproape drept în jos, formând un semicerc, și un ochi în formă de bob de cafea, întredeschis. Trăsăturile sunt modelate manual, iar unele elemente au fost schițate prin incizie în pasta moale (*ante cocturam*) cu un instrument ascuțit: firele de păr ale sprâncenei sunt redată schematic prin linii scurte și oblice, iar pleoapele sunt, de asemenea, marcate grosier de o linie orizontală.

Termenul de *patera* definește o categorie de vase care prin caracteristicile morfologice, prin decor și funcționalitate se deosebesc de celelalte grupe din cadrul ceramicii romane. *Paterae*-le sunt folosite în primul rând în efectuarea libațiilor, ceea ce le încadrează, după criteriul funcționalității, în categoria vaselor de cult. În literatura de specialitate există o discuție privind diferența dintre *paterae* și caserole, care a pornit de la analiza acestor vase confecționate din bronz și metal (pe care vasele confecționate din lut le copiază), și care a fost preluată și în sfera de cercetare a ceramicii romane.

Din singura *patera* descoperită la Gherla se mai păstrează un fragment din buza vasului, răsfrântă spre exterior, ușor înclinată în interior, prevăzută cu o șanțuire interioară, și parte din mânerul plat, cu extremitățile arcuite și extremitatea terminală rectilinie, decorat cu motiv ornamental vegetal sub forma unei plante stilizate, încadrat în tipul *Napoca* II.2.c.1. Forma vasului este aceea a unui bol, lucru stabilit pe baza analogiei cu un exemplar întregibil descoperit la *Napoca*. Considerăm că *patera* de la Gherla ar putea fi un import de la *Napoca*, deoarece, pe lângă forma identică, și decorul de pe mâner se înscrie în repertoriul ornamental folosit de meșterii din acest centru.

Concluzii finale asupra veselei de masă descoperită în castrul roman de la Gherla

Ca multe alte vestigii de epocă romană, castrul roman de la Gherla a atras atenția cărturarilor și apoi arheologilor încă din secolul al XVIII-lea. Unii dintre ei au văzut încă în picioare zidurile a ceea ce cândva a fost o reședință impresionantă. De-a lungul secolelor atât capriciile naturii, cât și cele ale omului, au dus la dispariția aproape integrală a acestui monument, care azi ne este pierdut pentru totdeauna, dar din care s-a păstrat o cantitate impresionantă de artefacte. Unele dintre ele sunt de o importanță deosebită la nivelul Imperiului, cum sunt cele două diplome militare descoperite aici, altele, deși poate nu la fel de spectaculoase, sunt totuși de ajutor în reconstituirea vieții cotidiene a celor ce au locuit cândă aici, într-un loc al cărui nume antic nu ne este însă cunoscut.

O bună parte din castru (și poate cea mai importantă) a fost cercetată încă de la începutul secolului trecut; pe parcursul întregului secol XX se vor derula numeroase campanii în incinta sa, ultimele dintre acestea având misiunea grea de a salva tot ce se mai putea din incinta castrului, care urma să fie acoperită de construirea unei fabrici. O cantitate impresionantă de ceramică a rezultat în urma acelor câteva campanii, care deși a fost ignorată vreme îndelungată, a mai putut furniza câteva informații noi în ceea ce privește cultura materială a acestei așezări.

În urma analizei a 559 de fragmente ceramice, iată câteva concluzii finale asupra veseleide masă din castrul roman de la Gherla.

Importuri.

Importurile sunt reprezentate exclusiv de vasele de tip *terra sigillata*, cu un procentaj de 31% din totalul ceramicii fine. Dintre acestea, cel mai mare procentaj îl au produsele atelierelor Galliei Centrale. Se remarcă de asemenea prezența sigillatelor pontice, care până în momentul de față au mai fost raportate, în Dacia, doar la *Potaissa*. Importurile sunt predominante pe parcursul primei jumătăți a secolului al II p.Chr., apoi numărul lor scade considerent pe parcursul următoarei perioade, când locul lor este preluat de vedela produsă local. Deși numărul lor scade, ele nu dispar; pe parcursul secolului al III-lea p.Chr. se observă o creștere în numărul produselor importate din Gallia de Est, fapt corelat cu încetarea activității atelierelor Galliei Centrale și mutarea zonei principale de fabricare a sigillatelor în Gallia de Est.

Ceramica fină

Pe lângă importuri, tabloul ceramicii fine este completat de producția locală de veselă de lux, reprezentată de ceramica șampilată (33%) și *terra sigillata* locală (33%), prezente în castru în procentaj egal. Este interesant de asemenea că aceste procentaje sunt aproape egale cu 233 procentajul importurilor *terra sigillata*.

Se remarcă faptul că sigillatele lise și vesela șampilată au fost fabricate din aceeași pastă și acoperite cu angobă similară. Lipsa sigillatelor cu decor în relief este un indiciu asupra faptului că ceramica șampilată ținea locul acestei categorii, având în vedere că vasele sigillate locale produse la Gherla sunt toate lise. Numărul infirm de vase decorate în tehnica barbotinei și a celor glazurate indică faptul că atelierele locale nu se ocupau cu producerea acestor categorii. Producerea acestor vase era mult mai costisitoare precum și faptul că în Dacia existau alte centre care fabricau astfel de obiecte se numără printre motivele pentru care olarii de la Gherla au ales să nu producă astfel de categorii ceramice. Produsele locale înlocuiesc ușor importurile, începând cu a doua jumătate a secolului al II p.Chr.

Ceramica de lux (48%) și ceramica comună (51%) sunt prezente aproape în egală măsură în castru. Pentru că numărul lor este atât de apropiat, nu se poate vorbi despre o preferință asupra uneia dintre categorii.

Ceramica comună este caracterizată de o diversitate notabilă de forme de vase, și de o calitate foarte bună a vaselor. Se remarcă preferința olarilor de la Gherla pentru confecționarea produselor lor din pastă roșie, de bună calitate, pentru care au folosit ca degresanți principali nisipul și scoicile zdrobite. Majoritatea au fost arse uniform, și acoperite cu angobă sau pictate.

Vasele confecționate din pastă cenușie, deși mai puțin numeroase, sunt de aceeași calitate ca și cele confecționate din pastă roșie.

Din punct de vedere al funcționalității se înregistrează o varietate ridicată de forme, specifice mediului militar. Cămile și bolurile Drag.44 fac parte din repertoriul veselei unui soldat. În schimb, numărul foarte mic al unor tipuri de vase, cum sunt cupele și paharele, ne îndeamnă să credem că exista preferința pentru corespondentele unor astfel de obiecte confecționate din sticlă. *Paterae*-le erau de asemenea preponderent confecționate din bronz. Vesela pentru preparat mâncarea (24%) și cea pentru servit mâncarea (27%) au un procentaj foarte apropiat; după cum s-a menționat mai sus, vasele pentru băut sunt cel mai

slab reprezentate (9%), iar vasele pentru păstrat, turnat și transportat alimente au procentajul cel mai mare (40%).

Deși repertoriul formelor este foarte diversificat, nu același lucru poate fi spus despre decorul lor. Decorul vaselor de uz comun constă în întregime din caneluri, dispuse cel mai adesea în registrul superior, sub buză, dar este amplasat și în zona de mijloc a vasului. Din analiza materialului rezultă că producția de ceramică a atelierelor acoperea necesitățile așezării și ale castrului. Unele obiecte importate din alte ateliere ale *Daciei Porolissensis* (*Porolissum, Napoca*) indică atât relații comerciale frecvente cu aceste așezări, cât și o lacună în repertoriul producției meșterilor locali (sigillatele decorate în tehnica *cut glass* importate de la Napoca).

Rămâne încă nerezolvată lipsa unor categorii de vase, cum sunt de exemplu *mortaria*. O explicație principală asupra numărului lor scăzut este aceea că, fiind obiecte vitale în bucătăria romană (și costisitoare), ele nu au fost lăsate în urmă de către soldați atunci când au părăsit castrul. Lipsa amforelor trebuie pusă pe seama faptului că cercetările arheologice din ultimele decenii ale secolului XX s-au concentrat în zona barăcilor și a sistemului defensiv, deci nu în zonele în care aceste obiecte se depozitau. O situație similară se înregistrează în castrul legionar de la *Potaissa*, unde analiza materialului ceramic a relevat prezența a doar două amfore în barăcile soldaților.

Materialul ceramic a fost mutat în repetate rânduri, împreună cu condițiile în care acesta a fost depozitat, constituie prilejuri prin care o parte din acesta s-a pierdut. De asemenea, din cauza acelorași motive, s-au pierdut informații esențiale despre contextul descoperirii majorității materialului.

Problema atelierelor și a cuptoarelor pentru fabricat veselă rămâne ambiguă, datorită lipsei materialelor documentare care ne stau la dispoziție. Aceste ateliere trebuie să fi existat, în vecinătatea castrului sau în *vicus*, unde din păcate nu se poate spune că s-au efectuat săpături arheologice consistente. Astfel, despre producția de ceramică de la Gherla putem discuta doar în termeni contextuali sau de conjunctură, în lipsa unor dovezi directe (vorbit aici nu doar despre cuptoare pentru ars ceramica, ci și despre rebuturi sau instrumente folosite pentru decorarea veselei, de exemplu). Prezența unor astfel de ateliere este susținută doar de dovezi indirecte ale producerii locale de veselă, cum ar fi unele trăsături și tipare observate în ansamblul ceramicii de lux sau a celei comune. Ne referim aici la o asemănare în ceea ce privește culoare și compoziția pastei ceramicii de tip *terra sigillata* locală lisă și a ceramicii

șampilate, asemănări care nu se opresc doar aici. Angoba cu care a fost îmbrăcată partea exterioară a vaselor este de asemenea identică în câteva cazuri. Totuși, pentru ceramica șampilată, angoba este mult mai diversificată din punct de vedere al culorii și al aspectului. Aceeași similitudine a pastei și angobei (unde este cazul) se observă și în cazul ceramicii de uz comun.

Nu în ultimul rând, trebuie ținut seama de faptul că ne referim la cultura materială a unei așezări militare de epocă romană. Împreună cu soldații alei *II Pannoniorum* au sosit la Gherla familiile soldaților, un alai întreg de negustori, artizani, sclavi și meșteșugari, care s-au așezat în vecinătatea castrului, formând un *vicus* unde se va dezvolta o industrie locală care să acopere nevoilor acestor soldați.

Olarii mai ales, dar și alți meșteșugari făceau adesea parte din grupurile care se mutau împreună cu trupele romane sau care le urmau în teritoriile nou cucerite. Deși legiunile și trupele auxiliare romane erau în principal forțe militare, extinderea Imperiului implica dezvoltarea semnificativă a așezărilor și infrastructurii, iar meșteșugarii, precum olarii, jucau un rol important în acest proces.

Olarii erau deosebit de importanți pentru producția obiectelor de uz cotidian, cum ar fi vasele pentru gătit, depozitare și transport. Ei ajutau la aprovizionarea atât a armatei romane, cât și a populației civile din noile provincii. Olarii romani, care erau adesea pricepuți atât în tehnicile locale, cât și în cele romane, se mutau uneori în teritoriile noi pentru a-și continua meșteșugul sau pentru a înființa noi ateliere.

De asemenea, romanizarea – procesul prin care cultura și practicile romane se răspândeau în Imperiu – includea și introducerea stilurilor și tehnicilor romane de olărit. Aceasta însemna că olarii locali din noile provincii cucerite adoptau adesea metode romane sau colaborau cu meșteșugari romani, contribuind la răspândirea culturii materiale romane. În unele cazuri, anumite regiuni (precum *Gallia*, *Britannia* sau provinciile germanice) au cunoscut o creștere a producției de ceramică în stil roman după cucerire, adesea cu olari romani care se stabileau în aceste zone. Prin urmare, deși nu toți olarii se mutau odată cu legiunile și trupele romane, era destul de frecvent ca olarii și alți meșteșugari să migreze ca parte a procesului mai larg de colonizare romană.